

Yunus Emre'nin Bitüre Başı ve Yarayla İlişkili İfadelerine Dair Bir Bağlam İncelemesi

Hatice Coşkun

<https://orcid.org/0000-0003-4253-4812>

Dr. Öğr. Üyesi, Bingöl Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi,
Türk-İslam Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Bingöl, Türkiye

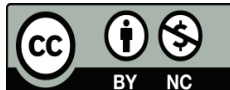
<https://ror.org/03hx84x94>

hcoskun@bingol.edu.tr

Atıf Bilgisi:	Coşkun, Hatice. "Yunus Emre'nin Bitüre Başı ve Yarayla İlişkili İfadelerine Dair Bir Bağlam İncelemesi". <i>İslami İlimler Dergisi</i> 40 (Mart 2025), 43-60. https://doi.org/10.34082/islamiilimler.1594696 .
Makale Türü:	Araştırma Makalesi
Etik Beyan:	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Etik Kurul İzni:	Araştırma için herhangi bir etik onay veya bilgilendirilmiş onam gerekmemektedir.
Geliş Tarihi:	1 Aralık 2024
Kabul Tarihi:	18 Mart 2025
Yayın Tarihi:	28 Mart 2025
Hakem Sayısı:	Bir İç Hakem - En Az İki Dış Hakem
Değerlendirme:	Çift Taraflı Kör Hakemlik
Benzerlik Taraması:	Yapıldı - intihal.net
Çıkar Çatışması:	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman:	Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır.
Etik Bildirim:	dergiislamiilimler@gmail.com
Lisans:	CC BY-NC 4.0

Öz: Bu çalışmada sözün iletişimdeki gücüne dair Yunus Emre'den çokça aktarılan "Söz ola kese savaşı söz ola bitüre başı" dizisinde *bitüre başı* ifadesinin *iyileştire yarayı* değil de *kestire başı* şeklindeki aktarımının veya yorumunun olası sebepleri incelenmiştir. Bu amaçla *Yunus Emre Divanı* kapsamında *bitürmek* ve *baş* sözcüklerinin "iyileştirmek" ve "yara" anlamındaki kullanımlarının yanı sıra günümüz Türkçesinde hâlâ kullanılan anlamlarını içeren ifadeler, doküman inceleme yöntemiyle nitel bir şekilde değerlendirilmiştir. Şairin dönemine has ama bugün unutulmaya yüz tutmuş bazı ifadelerinin günümüz Türkçesiyle algılanıp yorumlandığı görülmüştür. Okurun *bitürmek* sözcüğünü "sona erdirmek, son vermek" anlamıyla algılamasının *bitüre başı* ifadesine "baş keserek hayata son verme" anlamı yüklemesinin sebebi olduğu görülmüştür. Günümüz Türkçesi söz dağarcığıyla "bir canlının başını keserek hayatına son verme" anlamında anlaşılabilir *baş kesmek* ifadesi *Yunus Emre Divanı*'nda tasavvuf geleneğindeki anlamıyla "itaat etme", *nefsin başını kesmek* ifadesinde ise "nefsi terbiye etme veya öldürme" anlamlarıyla yer almıştır. Yunus Emre'nin yara ve yaranın iyileşmesine dair tasavvurunu anlamak amacıyla bu kavramlarla ilişkilendirilmiş sözcük ve deyimler de *Divan* çerçevesinde incelenmiştir. Bu amaçla yara kavram alanına giren *baş, dâğ, zahm, göynük* sözcükleri; yarayı barındıran *bağır, gönül, cân, ciğer* ve *öz*; "gönül kırgınlığı" anlamında *gönül sınığı* ifadesi; "iyileşmek" anlamında *bitmek, onmak, devâ olmak*; "iyileştirmek" anlamında *timâr etmek/eylemek/kılmak* fiilleri; *devâ* ve *merhem* gibi iyileştirici unsurlar bağlamlarıyla değerlendirilmiş ve tasavvuf geleneğinde taşıdığı anlamlarla birlikte incelenmiştir. Mutasavvıf bir şair olan Yunus Emre'nin Eski Anadolu Türkçesiyle söylediği şiirlerin dili ve estetiği bakımından sanatına zemin olan Türk İslam edebiyatı geçiş dönemi eserlerinden ve tasavvuf geleneğinden şiir örneklerine de yeri geldikçe değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türk İslam Edebiyatı, Yunus Emre, Yara, İyileşme, Baş, Dâğ, Göynük, Zahm, Sınug

A Contextual Analysis on Yunus Emre's Expressions Related to Bitüre Başı and the Wound

Hatice Coşkun

<https://orcid.org/0000-0003-4253-4812>

Assist. Prof., Bingöl University, Faculty of Islamic Sciences,
Department of Turkish-Islamic Literature, Bingöl, Türkiye

<https://ror.org/03hx84x94>

hcoskun@bingol.edu.tr

Citation:	Coşkun, Hatice. "A Contextual Analysis on Yunus Emre's Expressions Related to Bitüre Başı and the Wound". <i>İslami İlimler Dergisi</i> 40 (March 2025), 43-60. https://doi.org/10.34082/islamiilimler.1594696 .
Article Type:	Research Article
Ethical Statement:	It is declared that scientific, ethical principles have been followed while carrying out and writing this study, and that all the sources used have been properly cited.
Ethics committee approval:	The research does not need any ethical approvals or informed consent.
Date of submission:	1 December 2024
Date of acceptance:	18 March 2025
Date of publication:	28 March 2025
Reviewers:	One Internal & At Least Two External
Review:	Double-blind
Plagiarism checks:	Yes - intihal.net
Conflicts of Interest:	The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest
Grant Support:	No funds, grants, or other support was received.
Complaints:	dergiislamiilimler@gmail.com
License:	CC BY-NC 4.0

Abstract: This study explores the possible reasons for the misinterpretation or misquotation of the expression *bitüre başı* in the well-known line by Yunus Emre about the power of words in communication: "Söz ola kese savaşı, söz ola bitüre başı." (A word can end a war; a word can heal a wound). This phrase is often mistakenly understood as "to cut the head" instead of its intended meaning, "to heal the wound". To investigate this, the study examines the historical and linguistic context of the words *bitürmek* (to heal) and *baş* (wound) as they appear in Yunus Emre's *Dîvân*, alongside their continued usage in modern Turkish. The related phrases were evaluated qualitatively by document analysis method. It has been observed that some of the poet's expressions, which are peculiar to daily language of his lifetime but bear archaism today, are perceived and interpreted in line with their connotations in modern Turkish. While it is natural for languages, as living entities, to evolve over time, it is essential to preserve the authentic meanings of words and expressions that form the bedrock of a cultural legacy spanning seven centuries. In order to reveal the semantic domain of the vocable wound in his usage and its healing, the words and idioms associated with these concepts were also analyzed. For this purpose, the words *baş*, *dâğ*, *zağm*, *göynük*, *sınug* which fall within the conceptual field of wound; the words *bağır* (gut), *gönül* (heart), *yürek* (heart), *ciğer* (liver) and *öz* (soul) that contain the wound were evaluated in their contexts and analyzed together with the meanings they carry in the Sufi tradition.

Keywords: Turkish-Islamic Literature, Yunus Emre, Wound, Healing, Baş, Dâğ, Göynük, Zağm, Sınug

Giriş

Türk edebiyatının en çok bilinen şairi Yunus Emre'nin şiirleri okunarak, ezberlenerek, bestelenerek nesilden nesile aktarılmıştır. Edebî kişiliği yüzyılları aşan şairin, doğduğu tarih ve yer gibi tarihi kişiliğine dair bilgiler ise menkıbeler ve destansı anlatımlarla aktarılmıştır. Bu sebeple devam eden Yunus Emre araştırmalarıyla hakkında netleşen bilgiler, alandaki çalışmaların hem edebî hem tarihî kişiliğine dair önemini korumaktadır.^[1]

Miladi 1240-1 ve 1320-1 tarihleri arasında Anadolu'da yaşamış olan Yunus Emre'nin şiirlerindeki sade üslubu onu yüzlerce yıl sonrasında da hâlâ anlaşılır kılmaktadır.^[2] Bu anlaşılabilirliğin bugün bütün şiirlerine teşmil edilmesi bazen şairin asıl anlamı Eski Anadolu Türkçesine has olup günümüzdeki kullanımı ise ağızlarda ve belli söz kalıplarında kalan ifadelerinin yanlış aktarılmasına ve yorumlanmasına sebep olabilmektedir. Bu duruma en çok maruz kalan ise “*Söz ola kese savaşı söz ola bitüre başı / Söz ola agula aşı balıla yağ ide bir söz (102/2)*” mısralarındaki *bitüre başı* ifadesidir. Bu çalışmayla söz konusu ifadenin *kestire başı* şeklindeki farklı aktarımının olası sebeplerine değinilmiş; “yara” anlamındaki *baş* sözcüğü ve “yaranın kapanması, iyileşmesi” anlamındaki *bitmek* fiilinin geçtiği bağlamlar incelenmiştir. Yunus Emre'nin yara ve yaranın iyileşmesine dair tasavvurunu anlamak amacıyla benzer veya yakın içerikli sözcük ve deyimler de *Divan* çerçevesinde incelenmiştir. Bu amaçla “yara” kavram alanına giren *baş, dâğ, zahm, göynük* sözcükleri, yarayı barındıran *bağır, gönül, cân, ciğer* ve *öz*; yara gibi acı veren “gönül kırıklığı” anlamında *gönül sınığı* ifadesi; “iyileşmek” anlamında *bitmek, onmak, devâ olmak*; “iyileştirmek” anlamında *timâr etmek/eylemek/kılmak* fiilleri; *devâ* ve *merhem* gibi iyileştirici unsurlar bağlamlarıyla değerlendirilmiş ve tasavvuf geleneğinde taşıdığı anlamlarla birlikte incelenmiştir.^[3] Bu makale Mustafa Tatcı'nın *Yûnus Emre Dîvânı Tenkitli Metin* başlıklı çalışması üzerinde doküman inceleme yöntemiyle yapılmış nitel bir çalışmadır.^[4] Mutasavvıf bir şair olan Yunus Emre'nin Eski Anadolu Türkçesiyle söylediği şiirlerin dili ve estetiği bakımından sanatına zemin olan Türk İslam edebiyatı geçiş dönemi eserlerinden ve tasavvuf geleneğinden şiir örneklerine de yeri geldikçe değinilmiştir. Eski Anadolu Türkçesi, Oğuzların 9. yüzyıldan itibaren Orta Asya'dan batıya göç edip, 13. yüzyılın başından 15. yüzyılın ikinci yarısına kadar Anadolu ve civarında kurup geliştirdikleri edebi yazı dilini temsil eder.^[5]

1. Bitüre Başı İfadesinin Farklı Aktarım, Çeviri ve Yorumları

Bilgin, Yunus'un sözün gücüne dair çokça aktarılan yukarıdaki mısralarının yazma ve matbu divanlardakinden farklı bir şekilde aktarıldığına dikkat çekmiştir. “*Söz ola bitüre savaşı, söz ola*

- [1] Yine son yıllarda yapılan Yunus Emre araştırmaları kapsamında şairin doğum ve vefat tarihi, ismindeki Emre sözcüğünün anlamı gibi farklı bilgi ve yorumlarla kayda geçen konulara dair yeni bilgilerle karşılaşılmuştur. Müstakim-zâde'nin 18. yüzyılda kaleme aldığı *Terceme-i Kânunu'l-Edeb* isimli ansiklopedik sözlükte kayda geçen bilgiler bunlar arasında yer alır: “Yunus Emre için bir çeşit körlük olarak değerlendirilen mereh hastalığı sebebiyle Emre lakabının kullanıldığını, onun h. 843 / m. 1439 tarihinde Sakarya Nehri civarında vefat ettiğini ifade etmektedir. Yunus Emre'nin Bolulu olduğu ve halveti meşreb olduğu da Müstakim-zâde'nin paylaşımlarındandır”. A. Muaz Güven vd., “Müstakim-zâde'nin Terceme-i Kânunu'l-Edeb isimli Eserinde Yunus Emre'ye Dair Bilgiler”, *Yunus Emre Araştırmaları*, ed. Hüseyin Muşmal, yardımcı ed. Emre Koç (Konya: Palet Yayınları, 2022), 295.
- [2] Mustafa Tatcı, *Yunus Emre Külliyyatı: Yûnus Emre Dîvânı, İnceleme* (İstanbul: H Yayınları, 2008), 1/26; Yunus Emre'nin doğduğu, vefat ettiği tarih ve yere dair tartışmalar ve farklı bilgiler için bk. Tatcı, *Yûnus Emre Dîvânı, İnceleme*, 1/9-30.
- [3] Makalenin genelinde eser isimleri dahil olmak üzere, örnek beyitlerde, Arapça ve Farsça asıllı kavramlarda uzun ünlülü kullanımlar (^) işaretleriyle gösterilmekle birlikte kaf ve gayın harfinden sonra gelen ünlünün kalın olarak uzatılması için düz çizgi (-) kullanılmıştır. Türk İslam edebiyatının ilk dönem eserlerinden alınan örnek metinler kaynak eserde olduğu gibi çeviri yazı işaretleriyle alıntılanmıştır. Çeviri yazı ayrıca fonetik bir ayırımın gerektirdiği durumlarda kullanılmıştır. Örnek metinlere ve doğrudan yapılan alıntılara alındıkları kaynaktaki imlalarıyla yer verilmiştir.
- [4] Mustafa Tatcı, *Yûnus Emre Dîvânı, Tenkitli Metin* (İstanbul: H Yayınları, 2008), 2; Özcan Güngör, *Bilimsel Araştırma Süreçleri El Kitabı* (Ankara: Grafiker Yayınları, 2018), 213-214.
- [5] Gülsevin Güre, “Eski Anadolu Türkçesinin Oluşumu”, *XIV-XV. Yüzyıllar Türk Dili*, ed. Vahid Türk – Erdoğan Boz (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, 2019), 45.

kestire başı /Söz ola zehirli aşı, bal ile yağ ede bir söz şeklindeki aktarımda *bitüre başı* ifadesi yerine *kestire başı* şeklindeki yaygınlaşan aktarımın sebebini izahın kolay olmadığına işaret etmiştir. Bilgin, tamamen farklı sözcüklerle yapılan aktarımların yanı sıra doğru aktarıma yapılan yanlış dil içi çevirilere de değinmiştir. *Baş* sözcüğüne “yasa” anlamı verip *bitüre başı* ifadesine “yasayı, hukuku kurma, meydana getirme, yeşertme” gibi anlamlar yükleyerek “Söz ola kese savaşı söz ola yeşerte yasayı” şeklindeki çevirilerin yanlış olduğunun altını çizmiştir. Yazar gerek aktarımda gerek dil içi çevirilerdeki yanlış kullanımları anlamak için ifadelerin bağlamının belirleyici olduğunu vurgulamıştır: [6]

“Hangi kelimenin yanlış kullanıldığını anlamak için, birinci mısranın bağlamını dikkate almak gerekmektedir. Bu durum göz önünde bulundurulduğunda mısranın ilk kısmında “söz”, olumsuz bir olayı olumluya çevirmiştir yani (etkili ve güzel) söz; savaşı sona erdirmiş, sulh ve sükûnu sağlamıştır. Mısranın devamında da olumsuz bir şeyin olumlu hâle gelmesi gerekmektedir. Bundan dolayı sözün, başı kestirmesi, yani kötü bir sözün insanı ölüme götürmesi, mısranın başındaki bağlamı dikkate aldığımızda doğru olmaz. Bu nedenle birinci mısranın devamının “söz ola kestire başı” değil, “söz ola bitüre başı” olması doğru olacaktır. Zaten yazma nüshalarda ve akademik yayınlarda mısranın devamı bu şekilde okunmuştur fakat buna yanlış anlam yüklenmiştir.”[7]

Bitüre başı ifadesi yerine *kestire başı* şeklindeki yanlış aktarımlar birebir şiir metninde yer aldığı gibi, metinde doğru aktarım yapılmakta ama dil içi çeviri veya yorumda farklı anlam verilebilmektedir:[8]

“Söz ola kese savaşı söz ola bitüre başı/ Söz ola ağula aşı, balıla yağ ide bir söz... Sözün savaş bitirecek veya kötü mânâsıyla başı kestirecek kadar güçlü olduğu söylenir.”[9]

Bilgin, *bitüre başı* ifadesindeki *baş* kelimesinin Eski Anadolu Türkçesinde “yara” anlamıyla çevrilmesinin doğru olacağını belirtmiştir. İlgili mısradaki sözün çok büyük kayıplara ve zararlara yol açabilecek bir savaşı sona erdirebileceği gibi gönül yarasını da iyileştirebilecek bir güce sahip olduğunun vurgulandığına işaret etmiştir. Yazar, beytin dil içi çevirisini de şu şekilde yapmıştır: “Söz olur savaşı sona erdirir, söz olur yarayı iyileştirir, söz olur zehirli aşı bal ile yağ eder.”[10]

Yunus’un arı ve duru Türkçesinin günümüz Türkçesinin söz dağarcığına sahip muhataplarca rahatlıkla anlaşılabilmesi bazen kullandığı bütün ifadeleri günümüz Türkçesiyle algılama eğilimini pekiştirebilmektedir. Bu durum sadece akademi dışı değerlendirmelerde kalmamakta yukarıda görüldüğü gibi akademik çalışmalara kadar yansyabilmektedir. Yedi yüzyıl öncesinden bugüne dokunabilen Yunus Emre’nin şiirlerinin çoğunun günümüz Türkçesiyle sözlük yardımı olmaksızın anlaşılabilceği düşüncesinin birçok sebebi olabilir. Yunus’un bestelenen ilahilerinin çocukluğumuzdan beri kulaklarımızda ve hafızamızda yer etmiş olmasıyla oluşan doğal aşinalığımız gibi. Akademik açıdan bakıldığında Yunus’un şiirlerindeki *sehl-i mümteni* üslûbuna dair değerlendirmelerdeki kolay anlaşılabilirlik algısının yanlış çeviri ve yorumların gözden kaçma sebeplerinden biri olduğu açıkça görülür. *Sehl-i mümteni* Arapça *es-sehl* “kolay ve âsân” ve *imtinâ* “çekinmek; imkânsız olmak” fiilinden türemiş olan *mümteni* “Olması veya gerçekleşmesi imkânsız, mümkün olmayan” anlamındaki sözcüklerden oluşur.[11] Ali Seydi Bey, *sehl-i mümteni*yi “Söylenmesi kolay

[6] A. Azmi Bilgin, “Yunus’un Sözü”, *Türk Dili* 69/819 (Mart 2020), 30-31.

[7] Bilgin, “Yunus’un Sözü”, 31.

[8] Mine Mengi, “Sehl-i Mümteni”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009), 36/321.

[9] Gülsüm Acar – Mustafa Güneş, “Klasik Türk Şiirinde Bal”, *Anasay* 26 (Kasım 2023), 30.

[10] Bilgin, “Yunus’un Sözü”, 31.

[11] *Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi*, “es-Sehil” (Erişim 30 Aralık 2024); *Kubbealtı Lugatı*, “Mümteni” (Erişim 30 Aralık 2024).

göründüğü halde pek müşkül olan sözlere ıtlak olunur." şeklinde açıklamıştır.^[12] Bir edebiyat kavramı olarak kolaylıkla söylenmiş gibi görünen ama benzerini söylemenin çok zor olduğu özgün ifadeyi karşılar. Mengi, *sehl-i mümteni*yi en belirgin özelliği olan doğallığı, kısa anlatımı ve anlaşılabilirliğiyle değerlendirirken Yunus Emre'den verdiği örnekte ise yukarıda belirtildiği gibi *bitüre başı* yerine *kestire başı* şekli yer almıştır: "Söz ola kese savaşı söz ola kestire başı / Söz ola ağulu aşı bal ile yağ ede bir söz".^[13]

Aşağıdaki bölümde *bitüre başı* ifadesi günümüz Türkçesinde, Eski Türkçede ve Eski Anadolu Türkçesinde kullanılan anlamlarıyla incelenmiştir.

1.1. Baş ve Bitürmek Sözcüklerinin Anlamları

Baş sözcüğünün güncel Türkçede listelenen sözlük anlamları şunlardır: "1. İnsan ve hayvanlarda beyin, göz, kulak, burun, ağız gibi organları kapsayan, vücudun üst veya önünde bulunan bölüm. 2. Bir topluluğu yöneten kimse. 3. Bir şeyin başladığı zaman veya yer. 4. Bir şeyin özü, temeli, kaynağı. 5. Arazide en yüksek nokta. 6. Bir şeyin genellikle toparlakça ucu. 7. Bir şeyin uçlarından biri. 8. Kasaplık hayvanlarda ve bazı yiyeceklerde adet".^[14]

Baş'ın güncel Türkçede kullanılmayan ama Türkçenin ağızlarında hâlâ var olan ve Eski Türkçe metinlerde yer alan "yara, çiban" anlamının izini Türkçe başsağlığını ifade eden kalıp sözde görebiliyoruz. Yakını vefat eden birinin acısı "Başınız sağ olsun." ifadesiyle paylaşılırken aslında kişinin kaybının sebep olduğu acıyla ruhunda açılan ve acı veren "yara"nın iyileşmesi temenni edilmektedir. İyileşmek anlamındaki *sağalmak* fiili zaman içinde söylenegeldikçe "Başınız sağalsın"dan "Başınız sağolsun"a dönüşmüştür.^[15] "*Baş*, Orta Türkçede *bāş* olarak geçer. Eski Kıpçakçada da *baş* olarak kullanılır. Daha sonra *baş*'ın yerine yara geçmiştir. Eski Türkçede *balıĝ* 'yaralı' demektir".^[16] *Divânü lûgâti't-Türk*'te "yara" anlamında *baş* ve "yaralı" anlamında *balıĝ* sözcükleri örnek olarak verilen şiir metninde şu şekilde geçmektedir:

*Başı anıĝ alıktı.
Kanı yozup turuktu.
Balıĝ bolup taĝıktı.
Emdi anı kim yeter?*

"Onun yarası azdı, kanı çok akıp durdu, yaralanıp dağa çıktı, şimdi ona kim yetişir?"

Metinde kanı soğuyan, donan bir yaralı anlatılmaktadır.^[17]

Kâşgarlı'nın yer verdiği aşağıdaki dörtlükte *baş*, daha soyut bir kullanımla "yürek yarası" anlamında *baĝır başı* ifadesiyle yer almıştır:

*Yıĝlap udhu artadım
Bağrım başın kartadım
Kaçmış kutuĝ irtedim
Yağmur küni kan saçar*

"Arkasından ağlayarak bozuldum, bağrımın yarasını deştim, giden saadeti aradım, gözüm yağmur gibi kan saçar".^[18]

[12] Ali Seydi Bey, *Lugatçe-i Edebiyât*, haz. Bekir Belenkuyu (İstanbul: Dün Bugün Yarın Yayınları, 2023), 111.

[13] Mengi, "Sehl-i Mümteni", 320-321.

[14] *Güncel Türkçe Sözlük*, "Baş" (Erişim 30 Aralık 2024).

[15] Dilek Ergönenç, "Türkiye Türkçesinde Kullanılan Baş Sağlığı Kalıp Sözcükleri", *XI. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildiri Kitabı 16-18 Ekim 2019*, ed. Serkan Şen – Mediha Mangır (Samsun: Samsun 19 Mayıs Üniversitesi, 2019), 513.

[16] *Eren Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, "Baş" (Erişim 30 Aralık 2024).

[17] Kâşgarlı Mahmud, *Divânü lûgâti't-Türk Tercümesi*, çev. Besim Atalay (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1985), 1/192.

[18] Kâşgarlı, *Divânü lûgâti't-Türk*, 1/272.

*Kutadgu Bilig'*de baş, "kamçı yarası" anlamında somut bir içerik olarak *berge başı* ifadesinde yer aldığı gibi kamçı yarasının iyileşmesiyle, sözün sebep olduğu gönül yarasının acısı ve iyileşmemesi durumu karşılaştırılarak anlatılmıştır:

*urup berge başı büter terk söner
tilin sökse bütmez açığı yılın (2580)^[19]*

"Vurulan kamçı yarası kapanır ve çabuk geçer; dilin sövse acısı yıllarca dinmez".

Yukarıda "yaranın iyileşmesi" anlamında *büt-* fiili, Yunus Emre'nin ifadesinde ettirgen ekiyle geçer: *bit-ür-e*. *Bit-* fiili "yaranın kapanması" anlamında Türkiye Türkçesinde Bor, Niğde ve Kırşehir gibi belli yörelerin ağızlarında kullanılmaktadır.^[20] *Bit-* fiili *Güncel Türkçe Sözlük*'te anlamları bakımından iki grupta değerlendirilmiştir: "(I): Tükenmek, sona ermek; (II): 1. Tohum filizlenerek topraktan çıkmak. 2. Saç, tüy, kıl vb. bedende çıkmak".^[21] *Tarama Sözlüğü*'nde ise *bit-* fiili için şu anlamlar yer almaktadır: "1. Meydana gelmek, hasıl olmak, çıkmak. 2. Bitişmek, kaynaşmak. 3. Mahvolmak, iflas etmek. 4. (İnsanlar için) Yetişip büyümek". Bunlardan ikinci anlama tanık olarak gösterilen "*Kesilen baş gerü bitmez, son pişmanlık assı etmez* (Müslim, XV. 6, 91)"^[22] şeklindeki kullanımda *kes-* ve *bit-* fiillerinin farklı anlamlar taşıması bize *bitüre başı* ifadesindeki *bit-* fiiline "kesmek" anlamını veremeyeceğimizi göstermektedir. Örnek metin günümüz Türkçesine şöyle aktarılabilir: "Kesilen baş geri iyileşip kaynaşmaz (ölen kişi hayata geri döndürülemez), son pişmanlık fayda etmez".

Clauson, Eski Türkçede *büt-* şeklinde yer alan *bit-* fiilinin Türk dillerinde olağanüstü geniş bir yelpazede yer alan anlam çeşitliliğine değinirken başlangıç noktasındaki anlamın "tamamlanmak" olduğunu ve kök anlamdan iki farklı yöne gelişen bir anlam çeşitliliği olduğunu belirtir. Bu yönlerden birinde "tükenmek, sona ermek" anlamı varken diğer yönde "bir işe veya eyleme başlamaya hazır olma" anlamının yer aldığına işaret eder.^[23] Kâşgarlı'da *büt-* fiili şu anlamlarla yer alır:

"Er üni bütti. "Göğsündeki bir hastalık dolayısıyla veya döğme yüzünden adamın sesi kısıldı". Anıñ alımı bütti. "Onun başkasından olan alacağı sabit oldu ve gerçekleşti". Baş bütti. "Yara kapandı". Kul Tengrike bütti. "Kul, Tanrı'nın birliğini ikrar etti. Ot bütti. "Ot bitti". Meyve biterse yine böyle denir. Oğlan bütti. "Çocuk doğdu". Herhangi bir şey biterse, doğarsa veya yaratılırsa bütti denir Kıpçakça."^[24]

Atebetü'l-hakâyık'ta "yara" anlamındaki *baş* ve "yaranın iyileşmesi" anlamında *büt-* fiili şu beyitte bir arada yer alır:

*Öcükürme erni tilin bil bu til
Başaktursa bütmes büter oğ başı*

"Kimsenin dilini (gönül) oç almağa davet etme (kıрма) bil (ki) bu dil yaralanırsa iltiyâm bulmaz, (halbuki) ok yarası sağalır".^[25]

Necib Âsım, Yükneki'nin yukarıdaki beytinde "yara" anlamında *baş* sözcüğünden türemiş olan *başaktur-* fiilini "yaralamak", *büt-* fiilini ise "iltiyâm" (yaranın kapanması, iyileşmesi) ile çevirmiştir.^[26]

[19] Yusuf Has Hacib, *Kutadgu Bilig*, çev. R. Rahmeti Arat (İstanbul: Kabalcı, 2008), 488-489.

[20] *Derleme Sözlüğü (Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü)*, "Bitmek" (Erişim 30 Aralık 2024).

[21] *Güncel Türkçe Sözlük*, "Bitmek" (Erişim 30 Aralık 2024).

[22] *Tarama Sözlüğü*, "Bitmek" (Erişim 30 Aralık 2024).

[23] Gerard Clauson, *An Etymological Dictionary of Pre-thirteenth-century Turkish* (Oxford: Oxford University Press, 1972), 298.

[24] Kâşgarlı, *Divanü Lûgat-it-Türk*, 2/294.

[25] Edib Ahmed Yükneki, *Atebetü'l-Hakâyık*, haz. Serkan Çakmak, ed. Hatice Coşkun (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2019), 162.

[26] Yükneki, *Atebetü'l-Hakâyık*, 162.

Beyitte *baş*'ı “ok gibi delici bir savaş aletinin sebep olduğu somut yara” anlamında; sözün sebep olduğu gönül kırıntılığını da soyut bir yara olarak bir arada görüyoruz.

Yunus Emre'nin sözün yara iyileştiren etkisini *bitüre baş* ifadesiyle anlattığı beyitten üç beyit sonra “yara” anlamında Farsça *dâğ* sözcüğü yer alır. Bu defa Yunus Emre okura ya da dinleyene ilim, irfan ve bilgiden gafil olmadan yolunca yürümesi gerektiği gibi dilini de çok iyi sakınmaktan gafil olmamasını öğütler. Şaire göre dilin sakınmadan sarf ettiği bir sözün akıbeti *cânî dâğ edecek*, yani dağlayabilecek etkiye sahiptir. İkinci mısradaki geçen *key* “1. Çok, pek, gayet, pek çok. 2. İyi, iyice, hakkiyle. 3. Uygun, muvafık, münasip, layık, doğru, yerinde. 4. Büyük, muhteşem” anlamlarında Eski Anadolu Türkçesinin 13.-15. yüzyıl metinlerinde kullanılmıştır.^[27] *Key* sözcüğü Eski Türkçede *keç* şekliyle geçer ve “çok, aşırı” anlamında Soğdca *k'dy* sözcüğüne dayandırılır. 15. yüzyıla kadar sıfat ve veya fiilleri “çok, pek, aşırı” anlamında niteleyen yaygın bir kullanımı olduğu belirtilir.^[28] Yunus Emre *key sakın key dilün ile* ifadesinde *key* sözcüğünü Arapça eş seslisi olan ve “dağlama” anlamında kullanılan ikinci bir *key* sözcüğüyle cinaslı bir şekilde kullanılmıştır. *Key* Arapçada “yarayı veya bedenini hasta bir yerini kızgın demirle yakma” anlamındadır. Dağlama işlemi kızgın demirle yakarak iz veya işaret bırakmak amacıyla yapıldığı gibi yarayı kapatmak gibi tedavi amacıyla da uygulanmıştır. Bu sebeple beyitte sözün etkisi her iki şekilde anlaşılabilir şekilde dile getirilmiştir. İyi sakınılmayan bir dilden çıkan söz *cânda dâğ* yarası açacak derece yakabilir ya da aynı dilden çıkan söz *cânda* var olan yaraya şifa olacak şekilde dağlayabilir.^[29] “Pek, çok, iyice” anlamındaki *key* sözcüğünün “dağlama” anlamında *key* sözcüğüyle tevriyeli ya da cinaslı kullanımı Yunus Emre'den sonra da divan şiirinde yer almıştır.^[30]

Yüri yüri yolunla gâfil olma bilünile

Key sakın key dilün ile cânına dâğ ide bir söz (102/6)

Bit- ve *bitür-* fiillerinin yukarıda değinilen ve günümüz Türkçesinde hâlâ kullanımda olan anlamları, Yunus Emre'nin birçok beytinde yer alır. Bu durum, *bitür-* fiilinin *bitüre baş* ifadesindeki kullanımında “sona erdirmek, son vermek” anlamıyla algılanmasının ve “baş keserek hayata son verme” anlamının yüklenmesinin önemli sebeplerinden biridir. *Bitür-* fiili aşağıda 6/7'de “tamamlamak, sona erdirmek” anlamında kullanılmıştır. Yunus Emre, beyitte bu dünyadan göçen birinin halini tasvir eder. Müteveffanın ardından üç gün yası tutulup kalan işleri tamamlanır. O vakit kendisinden bahsedilir, anılır ve sonrasında artık kimse anmaz olur:

Üç güne dek oturalar hep işüni bitüreler

Ol dem dile getüreler ayruk kimse anmaz ola (6/7)

Bitür- aşağıdaki beyitte yine “tamamlamak” anlamında kullanılmıştır. Yunus Emre, beyitte yatsı namazını eda etmek üzere *hâzır olunmasını* öğütler. Zira gücü kudreti her şeye yeten Kâdir-i Mutlak hazır olanı sever. Burada *hâzır olmak* namaz için gereken abdest vb. hazırlığın yanında ibadetin cemaatle ya da yalnız başına edası için ilgili ortamda mevcut olma anlamında da anlaşılır. Şair imanın eksiklerinin giderilmesini yani imanın tamamlanmasını öğütler çünkü iman Allah'a kişinin kendinden önce ulaşır:

Yatsu namâzına ol hâzır hâzırları sever Kâdir

Îmânun eksügin bitür îmân pîş-rev olsa gerek (136/7)

[27] *Tarama Sözlüğü*, “Key (gey)” (Erişim 30 Aralık 2024).

[28] Clauson, *An Etymological Dictionary of Pre-thirteenth-century Turkish*, 700.

[29] Onay, *key* sözcüğünün Farsça cinaslı kullanımına değinirken “ne zaman” anlamına yer verir. Ahmet Talat Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, haz. Cemal Kurnaz (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993), 112. Farsçada “ne zaman, ne şekilde” anlamındaki *key* sözcüğünün Arapça “dağlama” anlamında olan eş seslisi Farsçada da kullanılmıştır: “Kai (Z. kava, S. kavi), “When? in what manner?...[ta kai, until when?]... A. kai, That, in order to, in order that; how? - kaiy (v.n. of kavy). Marking with a brand; cauterizing; stinging (as a scorpion); looking intently at; a mark produced by burning; a cautery”. F. J. Steingass, *A comprehensive Persian-English Dictionary* (Londra: Routledge - Kagan Paul, 1963), 1067.

[30] Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, 112.

Bit- ve *bitür-* aşağıdaki beyitlerde “bitkinin yetişmesi, filizlenmesi ve yetiştirilmesi” (3/6, 147/3), “meydana gelmek” (216/2), “tüy, sakal vb.’nin meydana gelmesi ve meydana getirilmesi” anlamlarında kullanılmıştır (255/5):^[31]

İki cihân toptolu bâg u bostân olurısa
Senün kokundan eyü gül bostân içinde bitmeye (3/6)

Seni bulut götürür âlemlere yitürür
Dürlü çiçek bitürür hoş üstâdun var senün (147/3)

Cânımda ol büt bitüpdür gönülümü ol tutupdur
Hey beni ol avutupdur ayruk neye bağlanayım (216/2)^[32]

Ol ezel ‘âleminde ebedi gözlemedin
Per ü bâlün bitmedin cevlân arzû kılursın (255/5)

Yukarıda görüldüğü gibi *bit-* fiili günümüz Türkçesinde kullanılan birçok anlamıyla *Divan*’da kullanılmıştır. Bunun yanı sıra *baş* sözcüğünün *Güncel Türkçe Sözlük*’teki temel beş anlamının “yara” anlamı hariç 27 kez kullanıldığını, 21 farklı deyim içinde 44 kez kullanıldığını tespit eden Emiroğlu ve Çetinkaya, Yunus Emre’nin dilinin günümüz okurunca rahatlıkla anlaşılacağı algısını güçlendirmektedir. *Divan*’da *baş* sözcüğünün “yara” anlamında kullanımına kısaca değinilmiş ve ilgili anlamın 15 beyitte tespit edildiği belirtilmiştir.^[33] Bu durumda *bitüre başı* ifadesi bu yaygın algıya binaen doğal olarak günümüz Türkçesinde olduğu gibi *kestire başı* şeklinde yanlış bir aktarıma maruz kalabilmektedir. Yanlış aktarımın bir sebebi de günümüz Türkçesinde hâlâ kullanılan “bedenin baş kısmını gövdeden ayırarak bir canlının hayatına son vermek” anlamında *baş kesmek* veya *baş kestirmek* deyiminin *Divan*’da çeşitli beyitlerde yer alması olabilir. İlgili beyitlerin hiçbirinde *baş kes-* ifadesi “yara kesmek” anlamında kullanılmamıştır. Yalnız bu beyitlerdeki ifadeler mecaz olarak kullanılmış ve nefsin başının kesilmesi anlatılmıştır. Aşağıdaki beyitte nefsin kibirli tarafı izzet başına benzetilip bu başın kesilerek nefsin kibir tarafının öldürülmesi öğütlenir. Öyle ki bu yapılmazsa aşkla yaşamak imkânsızdır:

Kes gider ‘izzet başını terk eyle sen fuzûllığı
Kesmezisen başın anun ‘ışkıla dirligün muhâl (155/3)

Yunus Emre, aşağıdaki beyitte nefsi fiillerin şerli işlere sebep olmasından dolayı nefsin başını kesip bunlardan kaçtığını anlatır. Böylece hayır işlere yönelip şer işlerden kaçarak nefsin şerli işlerine dair endişelere kapılmaktan başını azat etmiştir:

Hayra döndi benüm işüm endîşeden âzâd başum
Nefsüm başını kesüben şer işlerden kaçır oldum (208/4)

Aşağıda 208/5’te, bozguncu işler yapmaya müsait nefsin başı kesilince şair artık Hakk’ın teveccühüne mazhar olmuştur. Yunus Emre, kendini istiare yoluyla kuşa benzetirken nefsinin başı kopmuş ama ruhu Hakk’a uçan bir varlık olarak tasvir etmiştir. Kuş veya kuşların tutulması, tasavvufi gelenekte nefsin kontrol altına alınması; parçalanması veya kesilmesi ise şehvî hislerin yok edilmesi şeklinde yorumlanır.^[34] Kuşlara dair tasvir Bakara suresinin 260. ayetinde Hz. İbrahim’e dört kuş tutmasının emredilmesini çağırıştırır:

[31] *Divan*’da ilgili kullanım ve farklı anlamlar içeren beyitler için bk. meydana gelmek (66/2, 216/2, 325/4), yetişmek, yeşermek (10/5, 106/6, 312/4, 324/4), ortaya çıkmak (51/6), tüy, sakal vb.’nin oluşması (152/8), son bulmak, tamamlanmak (325/5, 204/5, 205/7, 218/2, 271/6, 317/9).

[32] O büt (o put) ilahi sevgili veya mürid anlamında kullanılmıştır. Bk. Tatçı, *Yunus Emre Dîvanı, Tenkitli Metin*, 450.

[33] Selim Emiroğlu – Mustafa Çetinkaya, “Yunus Emre’nin *Divanı*’nda “Baş” İfadesinin Farklı Anlam ve Kullanımları”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 23/4 (Aralık 2023), 1521-1523-1530.

[34] Tatçı, *Yunus Emre Dîvânı, İnceleme*, 367.

"...Rabbi "Kuşlardan dört tane al, onları kendine alıştır, sonra (parçalayıp) her bir tepeye onlardan bir parça bırak, sonra onları çağır. Koşarak sana gelecekler ve şunu bil ki, Allah hep galiptir ve hikmet sahibidir." buyurdu."^[35]

*Kesildi nefis başı öldi fisk u fesâd işler kaldı
Hak'tan bana nazar oldu kanatlandum uçar oldum (208/5)*

Baş kesmek ifadesi tasavvufi gelenekte "emre itaat etmek" anlamında kullanılır. Bu ifadenin tarikat âdetine dayanan bir deyim olarak yaygınlaştığı tahmin edilmektedir. Özellikle Mevlevî ve Bektaşîler arasında yaygın olan uygulamada derviş sağ ayak başparmağını sol ayağı üzerine koyarak ayak mühürleyip ellerini omuz başlarına çapraz vaziyette götürerek başını öne eğer ve böylece *baş keser*.^[36] Gölpınarlı'nın Mevlevîlerde sofrâ âdâbını anlatırken zikrettiği bu deyim uygulandığı bağlamda şöyle geçer:

"Yemek vaktini haber vermeye memur olan derviş önce şeyh dairesinin önünde, sonra hücrelerin bulunduğu koridorda, ayaklarını mühürleyip *baş keserek*, yüksek sesle, 'Hû... Somata salâ' diye, 'Hû'yu biraz, 'salâ'yı soluk miktarı çekerek bağırır."^[37]

Bitüre başı ifadesindeki yara ve iyileşme/iyileştirme tasavvurunun çeşitli boyutlarını anlamak amacıyla aşağıdaki bölümde *baş* sözcüğünün yanı sıra, *Divan*'da kullanılan *yara*, *zahm*, *dâğ*, *göynük* ve *sinug* sözcüklerinin mahiyetleri ve kullanıldığı bağlamlar incelenmiştir.

2. Yara, Zahm, Dâğ, Göynük ve Sinug'un Özellikleri

Yara, *Güncel Türkçe Sözlük*'te "1. Keskin bir şeyle veya bir vuruşla vücutta oluşan derin kesik; ceriha. 2. Bir şeyin iç veya dış yüzünde herhangi bir etki ile oluşan ve tehlikeli olabilen oyuk, gedik, yarık." anlamlarının yanı sıra mecazen acıyı karşılayan anlamıyla da yer alır.^[38] Sözcük Eski Türkçe "sert bir cisimle bölmek veya yarmak" anlamındaki *yar-/ya:r-* fiil köküne dayandırılır.^[39] Yunus Emre, "yara" anlamında Türkçe sözcüklerden çoğunlukla *baş*'ı kullanmakla birlikte *yara* sözcüğüne de *yâr*, *yer*, *yürek* ve *çâre* ile ses uyumu içinde ustaca yer vermiştir. Şair, aşağıdaki beyitte yarasını yıkayıp, temizleyerek artık yara derdinin kimde olduğunu anlar ve yaranın kaygısını değil yârın kaygısını çektiğini söyler:

*Yudum yaramı sildüm yaram kimdedür bildüm
Bana yârüm kayusu yaram kayusu degül (165/4)*

Şair aşağıda sevgilinin âşğın yüreğinde açtığı yarayı "yüreğe yara urmak" ifadesiyle anlatır. Bir sonraki beyitte 113/1'de geçen Farsça *zahm* sözcüğü de "yara, yara izi, kesik, darbe, kırık, hastalık"^[40] anlamında olup "yara açmak" anlamında *zahm urmak* deyimi 329/4'te *yare urmak* ifadesiyle Türkçeleştirilerek kullanılmıştır. Şair sevgilinin yüreğinde açtığı yaranın iyileşme çaresinin olmadığını ve gönlün düştüğü bu durumu değiştirmeye gücünün yetmediğini anlatır. Bir sonraki beyitte ise aşkı, dermanı belli olmayan bir dert olarak tasvir ederken yarasının somut bir yara olarak görülemediğini söyler:

*Dost urdu yürege yare yaram onulmaz ne çâre
Şu gönlüm düşdügi yire elüm irmez döndürmege (329/4)*

[35] *Kur'an Yolu Tefsiri* (Erişim 30 Aralık 2024), el-Bakara 2/260.

[36] A. Atillâ Şentürk, *Osmanlı Şiiri Kılavuzu* (İstanbul: OSEDAM Yayınları, 2017), 2/77.

[37] Abdülbâki Gölpınarlı, *Mevlevî Âdâb ve Erkânı* (İstanbul: Yeni Matbaa, 1963), 127.

[38] *Güncel Türkçe Sözlük*, "Yara" (Erişim 30 Aralık 2024).

[39] Clauson, *An Etymological Dictionary of Pre-thirteenth-century Turkish*, 954-955.

[40] "Zahm: A wound, scar, sore, cut, blow; a fracture; sickness". Steingass, *A comprehensive Persian-English Dictionary*, 611-612.

*Bu ne derddür aceb dermân belürmez
Ya bu ne yaradur zahmı belürmez (113/1)*

“Yara” anlamında Farsça *dâğ* sözcüğü Farsça *zahm*’e göre *Divan*’da daha çok kullanılmış ve *tâğ* ve *tâğla-/dâğla-* şeklinde hem fonetik hem morfolojik bakımdan Türkçeleşmiş bir eylem olarak beyitlerde kullanılmıştır (55/1, 187/2, 207/8, 404/7). *Tâğ/dâğ*, isim köküne eklenmiş isimden fiil yapan *+la-* yapım ekiyle türetilmiş yapıların yanı sıra *et-* yardımcı fiiliyle de kullanılmıştır (102/6). *Baş*, *yara* ve *zahm* kederden, hastalıktan, kesici bir aletle veya darbe sonucu oluşurken *dâğ* ise ateşte kızmış bir demire temas neticesinde oluşur. Aşk acısının yakıcı özelliğini *dâğ*’ın kuşattığı ateş ve yanık unsurlarıyla anlatabilmek şairin tasvirini zenginleştiren katman katman anlam ve çağrışım imkânı sunmuştur. Dağlama, yarayı iyileştirme amaçlı olabildiği gibi bir işaret bırakmak veya işkence gibi acı çektirmek amacıyla da uygulanmıştır. Nitekim aşağıdaki beyitlerden 187/2’de şair, kin ve kibirden arındırmak için nefsin ciğerini dağladığını söylerken nefsi kişileştirmiştir. Burada nefis, manevi birer hastalık olan kin ve kibirden arındırılmak üzere kendisine ağır gelen uygulamalarla terbiye edildiğinde adeta ciğeri dağlanmış olur. 207/8’de ise kabir azabına uğramışların halleri tasvir edilir. Öyle ki ateş içinde tutuşmuş mezarlarından dumanlar yükselirken zebanilerce canlarının dağlandığı ve ağladıkları anlatılır. Buradaki dağlama eziyet amaçlıdır. 102/6’da ise yukarıda da değinildiği gibi sözün tesiri *cân*daki bir yarayı dağlayarak iyileştirebilir anlamında ya da *cân*ında *dâğ* yarası açarak dert sahibi kılabilir anlamında yorumlanabilir:

*Irmak gibi ben çağlaram gâh gülerem gâh aqlaram
Nefsüm cigerin taglaram kibr ü kîni yıkan benem (187/2)*

*Kimi zâri kılup aqlar zebânîler cânın taglar
Dutuşmuş sinleri oda çıkan düünleri gördüm (207/8)*

*Yüri yüri yolunıla gâfil olma bilünile
Key sakın key dilünile cânına dâğ ide bir söz (102/6)*

Aşağıdaki mısralarda ise ilahî aşkın kaynağı olan Allah’tan (dosttan) veya şeyhten ayrı düşmüş olmanın âşığın bağırını acıtması, bağırın dağlanmasına benzetilmiştir. Bağırın dağlanması dert sahibi olduğu anlamına gelir ki herhangi bir derdi olmayan sağların, dostun kadrini bilmesi mümkün değildir. Nitekim 404/7’deki dörtlükte de dertli ciğer dağlanmaktadır. Hem beyitte hem dörtlükte bağır ya da ciğer dağlanırken şairin ağlaması ve ağlarken gözlerin kanlı yaşlar akıtması, adeta dağlamayı tamamlayıcı bir unsur olarak yer alır. Kanlı göz yaşının anlamına bir sonraki bölümde ayrıca yer verilecektir:

*Firâkun bagrumı dağlar ne bilsün kadrüni saglar
Seni görmeyeli dostum bu gözüm kanlı yaş aqlar (55/1)*

*Akar sulayın çağlaram
Dertlü cigerüm taglaram
Şeyhüm anuban aqlaram
Gel gör beni ‘ışk n’eyledi (404/7)*

Farsçadan Türkçeye giren *dâğ*’ın yanı sıra “yanık yarası” anlamında kullanılan Türkçe bir sözcük ise aşağıdaki ilk beyitte “gönül yakıcı ve yanık” anlamına da gelen *göynük/köynük*’tür (129/8). *Göynük*, *dâğ*’a göre *Divan*’da daha az kullanılmıştır. Bir sonraki beyitte ise *göynük* sözcüğünün türediği *göy-* fiili “için için yanmak” anlamında kullanılmıştır.^[41] Şair, 127/1’de *yanar içim* ifadesiyle bağırın veya bağırın içindeki organların yanma hissini çağrıştırır. Hemen akabinde özünün (canının, ruhunun) için için yandığını söylediğinde yaşadığı yangının şiddetini pekiştirerek tasvir etmiştir.

[41] Tatçı, *Yûnus Emre Dîvânı, Tenkitli Metin*, 454-459.

Âşığın hem bedeninde hem ruhunda yaşadığı yangına sebep ise ölüm endişesidir. Yunus Emre, 129/8'de ölüm endişesinden ancak aşkla kurtulduğunu ve kendisini yanık yaralarıyla yanmaya bırakmak istediğini anlatır. Zira şair ne zaman ki âşık olur o zaman ölmez artık. *Yara, baş ve zahmin ok, hançer, kılıç vb. ile darbe sonucu oluşan ya da çıban gibi yaralar için de kullanılması bu yaraları yanık yaraları olan dâğ ve göynükten ayırırken hepsinin ortak noktası yürekte, gönülde, bağırda ve ciğerde aşk acısıyla oluşan manevi yaraları da anlatmasıdır:*

Ko beni yanayın göynüklerümlle

Kaçan 'âşık olsam ölmezem ayruk (129/8)

Yanar içüm göyner özüm ben ölü(mi) anıcak

Ölüm endîşesi ne hoş ululara danı(şu)cak (127/1)

Şair aşağıdaki beyitte 378/10'da ok yarasını tasvir ederken yüreğine *işlediğini* söyler. *Yaranın işlenmesi* artık iyileşmeyip kötüye gittiği ve kapanmadığı anlamında divan şiirinde yaraya dair kullanılan ifadeler arasında gelir.^[42] Şairin yüreğinde aşk okunun sebep olduğu, artık iyileşmesi zor olan yara öyle ağırlaşmıştır ki artık aklını yitirip geceyi gündüzü birbirinden ayıramaz hale gelmiştir:

Söyle delü olmuşam bilmezim dünden günü

Yüregümde işledi 'ışk okunun yaresi (378/10)

Şair aşağıda aynı şiirde üç dörtlükte *baş, dâğ/tâğ ve yara/yare* sözcüklerinin her birini sade bir anlatım ve duru bir ahenkle ilgili sözcük ağına yerleştirmiştir. İlk dörtlükte "yara" anlamındaki *baş* yürek yarası olarak işlenirken bağır da Farsça *pâre* ile anlatılan parça parça haliyle birlikte tasavvur edilmiştir. *Başla* dolu yürek bu durumda parça parça olmuş bir bağırın içinde yer alan yaralı bir organ olarak tasvir edilmiştir. *Benzüm sarı ve bağrum pâre* ifadeleri arasındaki uyum *beniz* ve *bağır* sözcüklerinde ikinci ünlünün düşmesinden *bağır* ve *pâre* sözcükleri arasındaki ahenge kadar ses uyumlarındaki çeşitlilik, sade ifadelerle işlenmiş estetik bir zenginlik olarak kendini gösterir. *Gözlerüm yaş ile yüregüm baş* ifadeleri arasındaki ses uyumuna derinlik katan anlam bütünlüğü, "yara" anlamında kullanılan her sözcük için özenle seçilmiş sözcüklerle sağlanmıştır:

Benzüm sarı gözlerüm yaş

Bagrum pâre yüregüm baş

Hâlüm bilen dertlü kardaş

Gel gör beni 'ışk n'eyledi (404/4)

Aşağıda ikinci dörtlükte yaralı ciğer dağlanırken akan göz yaşı, bu sefer *taglaram* sözcüğüne *akar sulayın çağlaram* ve *aglamam* ifadelerinde eşlik etmiştir. Bu ifadeler bir taraftan ahengi sağlarken diğer taraftan âşığın yaralarıyla ilişkilendirilen tamamlayıcı mânâ unsurları olarak tasvirdeki yerini almıştır. Şair, üçüncü dörtlükte yaralarının yürek, bağır ve ciğerden farklı olarak *baştan ayağa* ifadesiyle bütün bedende yer aldığını anlatır. Şair *dost ilinde âvâreyem* dizesiyle abdalları çağırır. Tasavvuf geleneğinde abdallar arasında son derece önemli bir âşıklık alâmeti olarak baş, yüz ve göğse kızgın demirle *dâğ* vurularak veya darbe ve çürütme yoluyla yaralar açılır. Abdallar bedene böyle eziyet ederek nefislerini terbiye etmeyi ve dünya zevklerinden uzaklaşarak ruhlarını yüceltmeyi amaçlar.^[43]

Akar sulayın çağlaram

Dertlü cigerüm taglaram

Şeyhüm anuban aglamam

Gel gör beni 'ışk n'eyledi (404/7)

[42] Şentürk, *Osmanlı Şiiri Kılavuzu*, 7/378.

[43] Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, 112; Şentürk, *Osmanlı Şiiri Kılavuzu*, 2/82.

*Ben Yûnus-ı bî-çâreyem
Başdan ayaga yareyem
Dost ilinde âvâreyem
Gel gör beni 'ışk n'eyledi (404/9)*

Yara, baş, zahm, dâğ ve göynük yaraları bağırda yani bedenin karın boşluğundaki organlar olan yürek ve ciğerde oluştuğu gibi aşk ve ayrılık acısını ya da nefsi terbiye ederken çekilen acıyı anlatır. *Sinug* sözcüğünün çağrışımları ise yanık, parça parça, kanlı ve işlemiş yaralardan farklıdır. *Sinug* sözcüğü *sınık* şeklinde, "1. Kırık, çıkık. 2. Yenilmiş, bozguna uğramış" anlamında Türkçenin ağızlarında hâlâ kullanılan bir sözcüktür. Yine ağızlarda "makas" anlamında *sındı* kullanılır. *Sınıkçı* ise "kırıkçı, yani kemikte oluşan kırık ve çıkığı tedavi eden kişi" anlamında günümüz Türkçesinde hâlâ kullanılmaktadır.^[44] *Sinug*, "kırmak, bozmak; yenmek, galebe etmek" anlamında Eski Türkçe *sı-* fiil kökünden türemiştir.^[45] Yunus Emre *sinug*'u mecaz anlamda kullanır ve kemikteki yaralanmayı değil de gönülde meydana gelen bir kırılmayı yani yaralanmayı anlatır. Şair, *sinug* sözcüğünü *yara, baş, dâğ, göynük ve zahm*'den farklı olarak sadece *gönül*'le kullanmıştır. Gönül divan şiirinde kırılma, hassas ve narin yapısından dolayı sırçaya benzetilir. Gönül kırılınca sahibinin artık bir *gönül sinuğu* yani gönül kırgınlığı vardır. Yunus Emre, *sımak* fiilini sadece bir beyitte "yürek" anlamındaki *öd* sözcüğüyle bir arada kullanmakla birlikte burada *ödi sımak* "korkmak, korkudan kalbi çarpmak" anlamında kullanılmıştır.^[46] Bu bakımdan söz konusu kullanım *gönül sımak, gönül sinuğu* gibi ifadelerin anlamlarından farklıdır.^[47] *Düzmek*, Yunus Emre'nin şiirlerinde "tertiple ve tanzim etmek, düzen vermek, sıralamak, hazırlamak ve imal etmek" anlamlarında kullanılmıştır.^[48] Kırılmış bir sırçaya benzetilen gönlün dağılan parçalarını toplayıp tanzim ederek özenle birleştirip eski şeklini vermek ise düzmek fiilinin *gönül sinuğu düzmek* ifadesinde kazandığı anlamdır. Aşağıda birinci beyitte başka gönüllerdeki kırığı düzen şairin kendisidir. İkinci beyitte ise şairin *gönlü sinuğ*dur ve bu kırık gönül, güzelliği saneme (puta) benzeyen dostu tarafından düzülmüştür, yani iyileştirilmiştir.^[49]

*Sordum deniz balığına ırak degül salığına
Girdüm gönül sinuğuna gönülleri düzer oldum (222/3)*

*Ben garîbün hâtırını sormaga geldi şol sanem
Düzdi gönül sinuğunu hâtır ziyâret eyledi (392/4)*

2.1. Baş, Yara, Zahm, Dâğ, Göynük ve Sinug'un Oluştugu

Yerler: Bağır, Yürek, Ciğer, Cân, Öz ve Gönül

Baş, yara, zahm ve dâğ gibi yaraların oluştuğu yerler arasında bedenin *bağrı, yüreği, cânı ve ciğeri* zikredilirken *göynük* için bedenin *içi* veya *özü* kullanılmıştır. *Bağır* günümüz Türkçesinde "göğüs, ok yayının orta bölümü, dağın orta bölümü, ciğer, bağırsak vb. vücut boşluklarında

[44] *Güncel Türkçe Sözlük*, "Sınıkçı" (Erişim 30 Aralık 2024).

[45] Kâşgarlı, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini*, 1/282-382-473, 3/249.

[46] Tatçı, *Yunus Emre Dîvânı, Tenkitli Metin*, 475.

[47] *Bundan ulu ıssı makâm ne şâd vardur ne gam
Ödler sıdurmak gerek saladur diyenlere (331/5)*

[48] Tatçı, *Yunus Emre Dîvânı, Tenkitli Metin*, 455.

[49] Yunus Emre'den başka 14. yüzyılda yine sade Türkçesi ve özgün mazmunlarıyla divan şiirinin mazmun yapısının oluşmasında kurucu isimlerden olan Nesîmî, aşağıdaki beyitte *bir sinug gönlü* iyileştirmenin tasavvuf geleneğinde Hac ibadetinden yeğ tutulduğunu anlatır ve *düz-* fiili yerine "iyileştirmek" anlamında *bitür-* fiilini kullanır. Yukarıda Yunus Emre'nin özellikle "yara" anlamındaki sözcüklerle birlikte kullandığı *bitür-* fiilinin burada *gönül sinuğu* için kullanılmış olması *düz-* fiilinin de *gönül sinuğu düzmek* ifadesinde "iyileştirmek" anlamıyla yorumlanabileceğini gösterir:

Hak katında hac kılandan yeg durur bir ehl-i dil

Bir sinuk gönlü bitürsün yohsa toyursun bir ac (Nesîmî, 32/3). Bk. Nesîmî, *Nesîmî Dîvânı*, haz. Hüseyin Ayan (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2014), 222.

bulunan organların ortak adı, bir şeyin ortası orta yeri, sîne” anlamlarında kullanılmakla birlikte Eski Türkçede “karaciğer” anlamında kullanılmıştır. *Bağır*, duyguların kaynağı olarak düşünüldüğünden Eski Türkçede de mecaz anlamda kullanılmıştır.^[50] İnsan ruhunun yürek, ciğer gibi bazı iç organlarda oturduğu inancından dolayı *bağır* sözcüğü, yürek ve gönül gibi soyut anlamlarda da kullanılmıştır.^[51] *Bağırın* Farsça karşılığı olan *ciğer* Türkçede karaciğer ve akciğerin ortak adı olarak kullanıldığı gibi Bulgarca, Sırpça ve Macarcaya Türkçe üzerinden geçmiş bir sözcüktür.^[52]

Günümüz Türkçesinde “kalp” anlamında kullanılan *yürek*, Eski Türkçe ve Orta Türkçede olduğu gibi Yunus Emre'nin Türkçesi olan Eski Anadolu Türkçesinde de aynı anlamda kullanılmıştır.^[53] Yunus Emre'de yine aşk, ayrılık, ölüm acısı gibi güçlü duyguların yakmasından etkilenen bir organ olarak mecaz anlamda kullanılır. Aşağıdaki beyitte ise yürek yakıcı acının sebebi ölümdür:

*Alur yigidün hâsını döker gözlerin yaşını
Mecnûn ider anasını yüreklerin yakar ölüm (198/8)*

Bağır, ciğer, yürek gibi organ isimleri *Divan'*da somut anlamlarını da çağrıştırabilecek kullarımlarla yer alırken *öz* daha çok soyut bir içerikle yer alır. Türkçe *öz* sözcüğü geniş bir anlam yelpazesine sahiptir.^[54] Sözcüğün özellikle ilk dört anlamı Farsça *cân* ve Arapça *rûh* sözcüklerini karşılar. *Öz*, Eski Türkçeden beri kullanıldığı gibi Orta Türkçede *õz* ve Eski Kıpçakçada da *öz* biçiminde var olmuştur.^[55] Farsça *cân* sözcüğü Türkçenin en çok içselleştirdiği alıntı sözcüklerden biridir ve “insan ve hayvanlarda yaşamayı sağlayan ve ölümlle vücuttan ayrılan madde dışı varlık, ruh; insanın kendi varlığı, özü” anlamında kullanılır.^[56] *Yunus Emre Divanı'*nda *cân* yukarıda yer verildiği gibi sözün sebep olacağı yakıcı bir *dâğ* yarasının oluşabileceği yerdir.

Günümüz Türkçesinde “sevgi, istek, düşünüş, anma ve hatır gibi kalpte var sayılan duygu kaynağı, istek” anlamında kullanılan *gönül* sözcüğü ağızlarında *göyün* olarak geçer. Eski Türkçede *könül*; Orta Türkçede *könül* şekliyle “kalp, yürek, anlayış” anlamında var olmuştur.^[57] *Divan'*da iki yüzden fazla beyitte^[58] yer alan *gönül* sözcüğünün ilişkilendirildiği zengin mânâ ağı içerisinde yaralarla ilişkili olarak *sınug* ve *baş* da gelir (222/3, 261/2). Yunus Emre aşağıda 352/2'de Arapça *kalb*'in Türkçe karşılığı olarak *gönlü* kullanır:

*Sordum deniz balığına ırak degül salığına
Girdüm gönül sınugına gönülleri düzer oldum (222/3)*

*Ölmeklik dirlik ola ölümsüz dirlik bula
Başlu gönül onula merhemi sen olasın (261/2)*

*Mine'l-kalbi ile'l-kalb yol var dimişler erler
Her gönülden gönüle rast togru yol degül mi (352/2)*

[50] *Güncel Türkçe Sözlük*, “Bağır” (Erişim 30 Aralık 2024); Clauson, *An Etymological Dictionary of Pre-thirteenth-century Turkish*, 317.

[51] Andreas Tietze, *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı A-E* (İstanbul-Viyana: Simurg Yayınları, 2002), 261.

[52] *Kubbealtı Lugatı*, “Ciğer” (Erişim 30 Aralık 2024).

[53] *Eren Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, “Yürek”, (Erişim 30 Aralık 2024).

[54] “Bir kimsenin benliği, kendi manevi varlığı; bir şeyin temel ögesi, kendi, zat; bir şeyin en kuvvetli bölümü; hulasa; bitkilerin kök, gövde ve dallarının boydan boya ortasında bulunan hafif gevrek ve yumuşak bölüm; çıbanların içinde ölmüş dokudan oluşan irinle birlikte çıkan parça; kan bağı ile bağlı, üvey olmayan; içine arılığını bozacak hiçbir şey karışmamış olan, arı” *Güncel Türkçe Sözlük*, “Öz” (Erişim 30 Aralık 2024).

[55] *Eren Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, “Öz” (Erişim 30 Aralık 2024).

[56] *Güncel Türkçe Sözlük*, “Can” (Erişim 30 Aralık 2024).

[57] *Eren Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, “Gönül” (Erişim 30 Aralık 2024).

[58] T. Onat Çakıroğlu, “Yunus Emre Divanı'nda Gönül”, *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi* 5/9 (Eylül 2013), 1.

3. Bedenin Yaralarla İlişkilendirilen Halleri

Aşağıda 142/3'te görüldüğü gibi yaralarla dolu veya dağlanan bağır, yürek ve ciğer çoğunlukla göz yaşı, ağlama ve âh u zâr ile ilişkilendirilir. *Yaş, baş* ile; *ağlama, dağlama* ile hem ahenk unsuru olarak hem mânâ bakımından tamamlayıcı bir unsur gibi aynı beyti veya dörtlüğü paylaşır. Şiir geleneği, olduğu coğrafyanın bilim mirasından beslendiği gibi eski Yunan tıp ve felsefe geleneğinde gözyaşına dair kabulleri de şiire yansıtmıştır. Buna göre gözden akan yaş miktarınca kanın vücuttan eksildiği kabul edilirdi. Aşk acısıyla, yemeden içmeden kesilme, uykusuzluk ve melankoli gibi sebeplerle bedenin zayıf düşüp vereme yenik düştüğü devirlerde, akciğerlerdeki kanamanın kan kusmaya sebep olması, şiir geleneğinde ciğer kanının gözlerden boşalması şeklinde yorumlanmıştır.^[59] Ağlarken gözlerden kan akması, şiir geleneğinde çeşitli sebeplere bağlanmakla^[60] birlikte tıp dilinde *haemolakriya (haemolacria)* adında sebebi bilinmeyen, bebeklerde veya çocuklarda görülebilen bir hastalık olarak bilinir.^[61]

Aşağıda 270/3'te bağırdaki *baş* iyileşmeyen bir yara olduğu gibi gözlerden akan kanlı yaşlar da ırmak olup çağlar. Şiir geleneğinde âşığın sevgili için akıttığı göz yaşlarının çokluğunu anlatabilmek için nehir, akarsu, deniz, bahr ve derya benzetmeleri kullanıldığı gibi Nil, Seyhun, Ceyhun gibi büyüklüğüyle bilinen nehir isimleri de kullanılır.^[62] Bu daimî göz yaşlarına eşlik eden bir de sarı beniz vardır ki insanın aşk derdiyle akıttığı gözyaşlarıyla kaybedilen kana bağlanır. Bağır, ciğeri, yüreği yaralarla dolu abdalların benizlerinin sarı olması bir bakıma âşıklık alametidir. Öyle ki şair, aşağıda 146/1'de âşığın nişanı olarak sarı benzi, göz yaşını, aşk ateşiyle yanan cânı ve yaralı ciğeri sayar. Tasavvufî gelenekte kan, dünyaya bağlılığı ve hayatı temsil eder. Bedendeki kanın miktarı da bir nevi dünyaya düşkünlüğü gösterir. Bu durumda kan ne kadar az olursa dünyevi arzular da o kadar azalır. Bedendeki kanın tamamen bitmesi de âşığın dünyayla olan bağını bitirir. Aşığın asıl vatanı olan Allah katına ulaşma arzusuyla sürekli kanlı göz yaşları akıtması da onun âşıklığının bir gereği gibidir.^[63] Bu durumda sarı beniz de bir bakıma bedenin gözyaşlarıyla akıtılan kanla arınmışlığının işaretidir. Bir nevi kan merkezi olan ciğerdeki kan, nefsi temsil ettiği için ciğer bu kandan arındırılmak üzere dağlanır. Âşığın halvet, çile vb. zorlu bir riyazet yoluyla nefsinin terbiye etmesi ciğerin veya bağırın dağlanması ve kanının akıtılmasına benzetilir.^[64]

Gitmeye bağır başı dinmeye gözi yaşı

Her dem dervîşün işi âhıla zârı gerek (142/3)

Yavu kıldım ben yoldaşı onulmaz bagrumun başı

Gözlerümün kanlu yaşı ırmag olup çağlar mısın (270/3)

Nişânı bu benzi saru gözleri yaşdur 'âşıkun

'Işk odına yanar cânı cigeri başdur 'âşıkun (146/1)

Benzüm sarı gözlerüm yaş

Bagrum pâre yüregüm baş

Hâlüm bilen dertlü kardaş

Gel gör beni 'ışk n'eyledi (404/4)

[59] Şentürk, *Osmanlı Şiiri Kılavuzu*, 2/32, 5/332.

[60] Şentürk, *Osmanlı Şiiri Kılavuzu*, 5/333.

[61] "Hemolakriya kanlı gözyaşı olarak bilinir ve gözlerden kan gelmesi olarak tanımlanır. Göz enfeksiyonları, travma, kanama bozuklukları, göz ve lakrimal kanal maligniteleri, hipertansiyon, hipertiroidizm, retrograd epistaksis ve endometriozis, hemolakrinin nedenleri arasında bildirilmiştir." Gizem Doğan vd., "A rare case presenting with 'bloody tears': Idiopathic Unilateral Hemolacria" (Tek Taraflı İdiyopatik Kanlı Gözyaşı ile Başvuran Nadir Bir Olgu), *İzmir Tepecik Eğitim Hastanesi Dergisi* 31/3 (Ocak 2021), 428.

[62] Şentürk, *Osmanlı Şiiri Kılavuzu*, 5/334.

[63] Şentürk, *Osmanlı Şiiri Kılavuzu*, 5/333.

[64] Tatçı, *Yûnus Emre Dîvânı, İnceleme*, 367.

4. Yaralı Âşığın İyileşme Tasavvuru

Aşk derdinin insanın ruhunda hissettirdiği acının günümüz Türkçesinde en yaygın ifadesi yanmadır. Acının bıraktığı his yanmayla tasavvur edilince sebebi de ateş (od) ile anlatılmıştır. Ayrılık, hasret, ölüm gibi tahammülü zor acıların kaynağı psikolojik olmasına rağmen insan zihni ruhun taşıdığı yaraları (travmaları), ateşin yakmasıyla oluşan bir unsur olarak somutlaştırır.^[65] Tasavvuf geleneğinde ilahî aşk, ateşiyle bağirdaki yaralara sebep olan bir dert iken aynı zamanda âşık için yaralara merhem olduğu için de dermandır.^[66] Bu yüzden Yunus Emre'nin aşağıda 92/1'de ifade ettiği gibi, yürek Allah aşkıyla yanarken bu yangın kendisine hoş gelir:

*İy dost senün 'ışkun odı cigerüm pâre baş kılur
'İşkundan yanar yüregüm yandugum bana hoş gelür (92/1)*

Âşığın bedenindeki her türlü yara onun için âşıklığın gereği olan dertlerdir. Aşağıda 356/20'de âşık bunların devasını beklerken, dertlerin kaynağı olan ilahî aşkın tedavi şekli ise dertleri daha da artırmış olmasıdır. Yukarıda iyileşmek anlamında Türkçe *bit-* fiiline yer verilmişti. Burada iyileştirme anlamı, Farsça "ilaç, şifa, çâre" anlamında *dermân* sözcüğü ve *kıl-* yardımcı fiiliyle (*dermân kıl-*) sağlanmıştır. İkinci mısradaki ise "iyileştirme" anlamı yine Farsça bir sözcük olan "hastaya veya yaraya bakma, tedavi etme" anlamında *tîmar* sözcüğü ve *eyle-* yardımcı fiiliyle (*tîmar eyle-*) sağlanmıştır. 232/2'de "iyileştirme" anlamında *tîmâr it-* birleşik fiili kullanılmıştır. Aynı beyitte *dermân*'ın ise ilahî sevgiliye vuslat olduğu söylenerek aşk derdinin tezahürü olan her türlü yaranın asıl ilacı zikredilmiştir. 330/2'de şair, bağirdaki yaraları iyileştirecek olan ilacın yine sevgili olduğunu ifade eder:

*Ben andan umarım derdüme dermân kıla
Dahı arturdı derdüm ya'ni tîmâr eyledi (356/20)*
*İşkuna düşen 'âşık derdüne yanar her dem
Vaslundur ana dermân hekîm ne tîmâr itsün (232/2)*
*Her kimün ki derdi var dermân isteyü gider
Benüm dermânım sensin bagrumdağı başlara (330/2)*

Aşağıda 261/2'de Türkçe *bit-* fiilinin yanı sıra "iyileşmek, yaranın kapanması" anlamında yine Türkçe bir fiil olan *on-* yaralarla aynı bağlamda zikredilmiştir. Aynı beyitte *başlu gönül* ifadesiyle gönüldeki yarayla somutlaştırılan aşk derdine çare olarak "deri üzerine tedavi amaçlı sürülerek kullanılan ilaç" anlamında Arapça *merhem* sözcüğü kullanılmıştır. Beyit aynı zamanda tasavvuf geleneğinin ölüm ve hayat tasavvurunu yansıtır. Eski Türkçe "yaşamak, hayatta olmak" anlamında *tir-* fiil kökünden türemiş olan *tiriglik* sözcüğü, *dirlik* şeklinde "yaşayış, geçim, sağlık ve hayat" anlamlarında Eski Anadolu Türkçesinde de kullanılmıştır.^[67] Ölüm, tasavvuf geleneğinde asıl vatana yani Allah'ın katına ulaşmak ve asıl sevgiliye vuslat demektir. Bu da ölümsüz bir hayat demektir ki bu hayattan ayrı düşmenin sebep olduğu gönül yaraları da ancak ölümsüz dirlikle merhemini bulmuş olacaktır:

*Ölmeklik dirlik ola ölümsüz dirlik bula
Başlu gönül onula merhemi sen olasın (261/2)*

Aşağıdaki beyitte şair bu sefer "gönül yarası" anlamında Farsça *dil-hasta* ifadesini kullanmıştır.^[68] Şair kendini, şiir geleneğinde özellikle bedenindeki onulmaz yaralara ve hastalıklara olan

[65] Şentürk, *Osmanlı Şiiri Kılavuzu*, 5/254.

[66] Tatçı, *Yunus Emre Dîvânı, İnceleme*, 330.

[67] Clauson, *An Etymological Dictionary of Pre-thirteenth-century Turkish*, 543; Tatçı, *Yunus Emre Dîvânı, Tenkitli Metin*, 454; *Tarama Sözlüğü*, "Dirlik (dirilik)" (Erişim 30 Aralık 2024).

[68] Tatçı, *Yunus Emre Dîvânı, Tenkitli Metin*, 454.

sabriyla telmihte bulunulan Eyyüb Peygamber'e benzetmiştir. Birinci mısradaki *derde dermân* istediği bölüme paralel olarak ikinci mısradaki *câna cânân* istediğini söyleyerek dermanın yine sevgili olduğunu ifade etmiştir. Şairin kendini Eyyüb Peygamber'e benzetirken maddi ve manevi yaraları da kuşatan dert kavramıyla âşığın dünyasında, sevgiliden ayrı düşmek dahil her türlü cefaya razı olma tasavvurunu yansıtır:^[69]

*Eyyûb'am dil mübtelâyam derde dermân isterem
Âşıkam dil-hastayam câna cânân isterem (228/1)*

Sonuç

Yunus'un arı ve duru Türkçesinin günümüz Türkçesinin söz dâğarcığına sahip çoğu muhataplarca rahatlıkla anlaşılabilmesi bazen kullandığı bütün ifadeleri günümüz Türkçesiyle algılama eğilimini pekiştirebilmektedir. Şairin üslubuna hâkim olan *sehl-i mümteniyle* ifadelerindeki doğallık, kısalık ve kolay anlaşılabilirliğin vurgulanması, akademik çalışmalarda Eski Anadolu Türkçesine has bazı ifadelerin günümüz Türkçesiyle algılanmasının ve aktarılmasının önemli sebeplerinden biridir. Bu çalışmada Yunus Emre'den sözün iletişimdeki gücüne dair çokça aktarılan *Söz ola kese savaşı söz ola bitüre başı* dizesinde *bitüre başı* ifadesinin *iyileştire yarayı* değil de *kestire başı* şeklindeki farklı aktarımının veya yorumunun olası sebepleri incelenmiştir. Daha önce bu farklı aktarıma işaret edip meseleyi beytin anlam bütünlüğü bağlamında değerlendiren Bilgin'in çalışması bu makaleye ışık tutmuştur. Bu çalışmada ise bağlam *Divan* boyutuna taşınmış ve *baş* gibi yara anlamı taşıyan *dâğ*, *zahm*, *göynük* ve *sınug* sözcükleri de incelemeye dahil edilmiştir. Çalışmada ayrıca *Yunus Emre Divanı* kapsamında *bitürmek* ve *baş* sözcüklerinin Eski Anadolu Türkçesine has "iyileştirmek" ve "yara" anlamındaki kullanımlarının yanı sıra günümüz Türkçesinde hâlâ kullanılan anlamlarını içeren ifadeler geçtikleri beyitler bağlamında tasavvuf geleneğinde taşıdıkları anlamlar da göz önünde bulundurularak değerlendirilmiştir. Böylece okurun *bitür-* fiilini sadece "sona erdirmek, son vermek" anlamıyla algılamasının *bitüre başı* ifadesine "baş keserek hayata son verme" anlamı yüklemesinin sebebi olduğu görülmüştür. Günümüz Türkçesi söz dâğarcığıyla "bir canlının başını keserek hayatına son verme" anlamında anlaşılabilir *baş kesmek* ifadesi ise *Divan*'da tasavvuf geleneğindeki anlamıyla "itaat etme", *nefsin başını kesmek* ifadesinde ise "nefsi terbiye etme veya öldürme" anlamlarıyla yer almıştır.

Divan'da *baş*, *yara* ve *zahm*'in ok, hançer, kamçı vb. ile darbe sonucu oluşan ya da çıban gibi yaralar için kullanılması bu yaraları yanık yaraları olan *dâğ* ve *göynük*'ten ayırırken hepsinin ortak noktası yürekte, gönülde, bağırdaki, ciğerde, cânda veya özde; aşk, ölüm veya ayrılık acısı gibi sebeplerle oluşan manevi yaraları anlatmasıdır. Bu sebepler insanın yaradılış hikâyesi kadar kadimdir. Yunus Emre'nin, derdinden hoşnut olan bir âşık tipini tasvir ederken dillendirdiği manevi yaralar ve bunlara eşlik eden çaresizlikler de âşıklık alameti olarak gösterilmiştir.

Şair, *sınug* sözcüğünü *yara*, *baş*, *dâğ*, *göynük* ve *zahm*'den farklı olarak sadece *gönül*'le kullanmıştır. Gönül divan şiirinde kırılğan, hassas ve narin yapısından dolayı sırçaya benzetilir. Gönül kırılınca sahibinin artık bir *gönül sınugı* yani gönül kırıklığı vardır. Sakınılmayan dilden çıkan söz *câna dâğ* olabilecek (ruhu yakarak yaralayabilecek) bir etkiye sahiptir. Halbuki yürekteki, gönüldeki, bağırdaki, ciğerdeki veya cândaki *başı* dağlayarak bile olsa *bitürebilecek*, *gönül sınugını* düzebilecek (gönül kırıklığını giderebilecek) güç de yine sözdendir.

[69] Yara mazmununun divan şiiri geleneğindeki örneklerine dair geniş bilgi için bk. Nazmi Özerol, "Bir Âşıklık Nişânesi: Klasik Türk şiirinde "Yara"', *Külliyat Osmanlı Araştırmaları Dergisi* 22 (Prof. Dr. Hasan Kavruk Armağanı Sayısı) (Mart 2024), 293-317; Bülent Şığva, "Bâkî'nin Gazellerinde "Yara-Zahm-Dâğ" Kavramı/Mazmunu", *Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi [ESTAD]* 7/2 (Prof. Dr. Âdem CEYHAN Armağanı) (Haziran 2024), 781-803.

Kaynakça

- Ali Seydi Bey. *Lugatçe-i Edebiyât İnceleme-Metin-Dizin*. haz. Bekir Belenkuyu. İstanbul: Dün Bugün Yarın Yayınları, 2023.
- Acar, Gülsüm – Güneş, Mustafa. "Klasik Türk Şiirinde Bal". *Anasay* 26 (Kasım 2023), 26-38.
- Bilgin, A. Azmi. "Yunus'un Sözü". *Türk Dili* 69/819 (Mart 2020), 30-34.
- Clauson, Gerard. *An Etymological Dictionary of Pre-thirteenth-century Turkish*. Oxford: Oxford University Press, 1972.
- Çakıroğlu, T. Onat. "Yunus Emre Divanı'nda Gönül". *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi* 5/9 (Eylül 2013), 1-7.
- Derleme Sözlüğü (Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü)*. Erişim 30 Aralık 2024. <https://sozluk.gov.tr>
- Doğan, Gizem vd. "A Rare Case Presenting with 'Bloody Tears': Idiopathic Unilateral Hemolacria" (Tek Taraflı İdiyopatik Kanlı Gözyaşı ile Başvuran Nadir Bir Olgu). *İzmir Tepecik Eğitim Hastanesi Dergisi* 31/3 (Ocak 2021), 428-431.
- Edib Ahmed Yükneki. *Atebetü'l-Hakâyık*. haz. Serkan Çakmak, ed. Hatice Coşkun. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2019.
- Emiroğlu, Selim – Çetinkaya, Mustafa. "Yunus Emre'nin Divanı'nda 'Baş' İfadesinin Farklı Anlam ve Kullanımları". *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 23/4 (Aralık 2023), 1517-1536.
- Eren Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*. Erişim 30 Aralık 2024. <https://sozluk.gov.tr>
- Ergönenç, Dilek. "Türkiye Türkçesinde Kullanılan Baş Sağlığı Kalıp Sözcükleri". *XI. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildiri Kitabı 16-18 Ekim 2019*. ed. Serkan Şen – Mediha Mangır. 512-524. Samsun: Samsun 19 Mayıs Üniversitesi, 2019.
- Gölpınarlı, Abdülbâki. *Mevlevî Âdâb ve Erkânı*. İstanbul: Yeni Matbaa, 1963.
- Güncel Türkçe Sözlük*. Erişim 30 Aralık 2024. <https://sozluk.gov.tr>
- Güngör, Özcan. *Bilimsel Araştırma Süreçleri El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları, 1. Basım, 2018.
- Gürer, Gülsevin. "Eski Anadolu Türkçesinin Oluşumu". *XIV-XV. Yüzyıllar Türk Dili*. ed. Vahid Türk – Erdoğan Boz. 44-61. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi. 1. Basım, 2019. PDF: <https://ets.anadolu.edu.tr/storage/nfs/TDE302U/ebook/TDE302U-11V3S1-10-0-1-SV1-ebook.pdf>
- Güven, A. Muaz vd. "Müstakîm-zâde'nin *Terceme-i Kânûnu'l-Edeb* isimli eserinde Yunus Emre'ye Dair Bilgiler". *Yunus Emre Araştırmaları*. ed. Hüseyin Muşmal. yardımcı ed. Emre Koç. 286-296. Konya: Palet Yayınları, 1. Basım, 2022.
- Kâşgarlı Mahmud. *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini*. haz. Besim Atalay. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1986.
- Kâşgarlı Mahmud. *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi*. çev. Besim Atalay. 2 Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1985.
- Kubbealtı Lugatı*. Erişim 30 Aralık 2024. <https://lugatim.com>
- Kur'an Yolu Tefsiri*. Erişim 30 Aralık 2024. <https://kuran.diyanet.gov.tr>
- Mengi, Mine. "Sehl-i Mümteni". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/320-321. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009.
- Kâmûsu'l-Muhîd Tercümesi*. Erişim 30 Aralık 2024. <https://kamus.yek.gov.tr>
- Nesîmî. *Nesîmî Divânı*. haz. Hüseyin Ayan. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2014.

- Onay, A. Talat. *Eski Türk edebiyatında Mazmunlar*. haz. Cemal Kurnaz. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993.
- Özerol, Nazmi. "Bir Âşıklık Nişânesi: Klasik Türk Şiirinde 'Yara'". *Külliyyat Osmanlı Araştırmaları Dergisi* 22 (Prof. Dr. Hasan Kavruk Armağanı Sayısı) (Mart 2024), 293-317.
- Redhaouse Sözlüğü Türkçe-İngilizce*. İstanbul: SEV Matbaacılık, 2003.
- Steingass, Francis Joseph. *A Comprehensive Persian-English Dictionary*. Londra: Routledge – Kegan Paul, 5. Basım, 1963). PDF: <https://archive.org/details/AComprehensivePersian-EnglishDictionary-FrancisJosephSteingass>.
- Şentürk, A. Atillâ. *Osmanlı Şiiri Kılavuzu*. 2. Cilt. İstanbul: OSEDAM Yayınları, 2017.
- Şentürk, A. Atillâ. *Osmanlı Şiiri Kılavuzu*. 5. Cilt. İstanbul: OSEDAM Yayınları, 2021.
- Şığva, Bülent. "Bâkî'nin Gazellerinde 'Yara-Zahm-Dâğ' Kavramı/Mazmunu". *Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi [ESTAD]* 7/2 (Prof. Dr. Âdem CEYHAN Armağanı) (Haziran 2024), 781-803. *Tarama Sözlüğü*. Erişim 30 Aralık 2024. <https://sozluk.gov.tr>
- Tatçı, Mustafa. *Yunus Emre Külliyyatı, Yunus Emre Dîvânı, İnceleme*. İstanbul: H Yayınları, 1. Basım, 2008.
- Tatçı, Mustafa. *Yunus Emre Külliyyatı, Yunus Emre Dîvânı Tenkitli Metin*. İstanbul: H Yayınları, 1. Basım, 2008.
- Tietze, Andreas. *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı A-E*. İstanbul-Viyana: Simurg Yayınları, 2002.
- Yusuf Has Hacib. *Kutadgu Bilig*. çev. R. Rahmeti Arat. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2008.